

8. З'ясувалося, що є взаємозв'язок між Інтернет-залежністю і такими шкалами, як «Дистанціювання», «Самоконтроль», «Втеча – уникнення» і «Позитивна переоцінка».

9. Визначено, що зі зростанням рівня адикції показники за шкалами «Особистісне зростання», «Мета у житті» та «Управління оточенням» теж зростають.

10. З'ясовано, що загальний бал за опитувальником «Шкали психологічного благополуччя» є значно вищим у досліджуваних групи А (схильних до Інтернет-залежності), що є статистично достовірним.

11. За методикою «Особистісний диференціал» відзначено, що значущі відмінності у контрольній та експериментальній групах відсутні. Цей факт пояснює заперечення проблем на свідомому рівні та їх прийняття на несвідомому.

Як ми бачимо, загальна гіпотеза дослідження щодо належності психологічних характеристик Інтернет-залежних особистостей до чинників, які порушують міжособистісне спілкування, підтвердилась.

Результати дослідження можуть бути застосовані в практиці клінічного психолога в профільних закладах або психологічних консультаціях, а також для подальших наукових досліджень.

Бібліографічні посилання

1. Егоров А. Нехимические зависимости / А. Егоров. – СПб. : Речь, 2007. – 192 с.
2. Жичкина А. Социально-психологические аспекты общения в Интернете / Жичкина А. – М. : Дашков и Ко, 2004. – 204 с.
3. Руководство по аддиктологии / под ред. В. Д. Менделевича. – СПб : Речь, 2007. – 768 с.
4. Філіпчева А. О. Особливості міжособистісних комунікацій у людей схильних до інтернет-адикції / А. О. Філіпчева, М. Манукян // Матеріали за 6-а міжнародна научна практична конференція, «Образование и наука 21 век», 2010 – Т. 15: Психология и социология. – Софія : «Бял ГРАД-БГ» ООД – С. 54–58.
5. Юрьева Л. Н. Компьютерная зависимость: формирование, диагностика, коррекция и профилактика : моногр. / Л. Н. Юрьева, Т. Ю. Ботьбот. – Д. Пороги, 2006 – 196 с.
6. Янг К. Диагноз – интернет-зависимость / К. Янг // Мир Интернет – 2000. – № 2. – С. 384–385.

Надійшла до редколегії 28.02.2013.

УДК 159.923.38

Е. Л. Носенко, І. В. Новицька

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ОСОБИСТІСНІ ФАКТОРИ УСПІШНОСТІ РОЗПІЗНАВАННЯ УСНИХ ПОВІДОМЛЕНЬ З ПРИХОВАНИМИ МИСЛЕННЄВИМИ ОБРАЗАМИ

Проаналізовано дослідження зарубіжних та вітчизняних фахівців. Теоретично обґрунтовано та емпірично перевірено три основні гіпотези щодо ролі особистісних факторів в успішності розпізнавання прихованих мисленнєвих образів: успішності розпізнаванні лжі сприяє установка на правду та позитивність мислення; провідною особистісною передумовою розпізнавання лжі є високий рівень інтелекту як когнітивного, так і емоційного; важливим особистісним ресурсом у розпізнаванні лжі є спостережливість, концентрація уваги на теперішніх подіях, відкритість досвіду, толерантність до невизначеності, емоційна стабільність і впевненість у власній ефективності.

Ключові слова: приховані мисленнєві образи, розпізнавання лжі, особистісні фактори, установка на правду, інтелект, емоційна стійкість, емоційний інтелект.

Проанализированы исследования зарубежных и отечественных авторов. Теоретически обосновано и эмпирически проверено три основных гипотезы о роли личностных факторов в успешности распознавания скрытых мысленных образов: успешности распознавании лжи способствует установка на правду и позитивность мышления; ведущей личностной предпосылкой распознавания лжи является высокий уровень интеллекта как общего, так и эмоционального; важным личностным ресурсом в распознавании лжи является наблюдательность, концентрация внимания на теперешних событиях, открытость опыту, толерантность к неопределенности, эмоциональная стабильность и уверенность в собственной эффективности.

Ключевые слова: скрытые мысленные образы, распознавание лжи, личностные факторы, установка на правду, интеллект, эмоциональная устойчивость, эмоциональный интеллект.

Вступ. Розпізнавання прихованих мисленневих образів є традиційною сферою загальнопсихологічних досліджень, у межах якої перетинаються знання як про закономірності поведінки комунікантів, що відбивають зміни у кодових переходах від внутрішньої до зовнішньої мови під час породження повідомлень у ситуаціях приховування правдивої інформації, так і про індивідуальні відмінності у можливостях розпізнавання цих змін, притаманні суб'єктам спілкування в різній мірі в залежності від їх особистісних властивостей. Якщо перша група феноменів, а саме: закономірні зміни у характеристиках невербальної поведінки як форми відбиття змін у співвіднесенні внутрішньої та зовнішньої мови, котрі відбивають особливості породження правдивих та дезінформаційних повідомлень, досліджені достатньо повно, то особистісні фактори успішності розпізнавання лжі вивчені недостатньо і характеризуються суперечливими даними [17; 24–25].

Можна припустити, це пов'язано з тим, що зміни динамічних ознак мовлення у ситуаціях приховування мисленневих образів є настільки складними і різномірно детермінованими, що їх розпізнавання, фактично, являє собою вирішення достатньо складної *дослідницької задачі*, впоратися з якою спроможна далеко не кожна людина. Недарма провідні дослідники проблеми розпізнавання лжі П. Екман і М. О'Саліван зазначають [40], що із майже 13 тис. обстежених ними суб'єктів за тривалі роки роботи над проблемою, знайшлося лише близько 30 осіб, що демонстрували стійко високий рівень успішності розпізнавання лжі, яких дослідники назвали «чарівниками» («wizards»).

Інше можливе пояснення недостатнього висвітлення проблеми пов'язано з тим, що до недавнього часу її вивчення було зосереджено у межах вирішення так званих «спеціальних прикладних проблем» і публікації результатів подібних досліджень були доступні лише у спеціальних виданнях.

Зараз ситуація радикально змінилася: коло потенційних користувачів результатів подібних досліджень значно розширилося завдяки попиту на охорону інформації не тільки у спеціальних професійних сферах, але й у підприємницькій та інших видах діяльності, таких як економічна, психолого-педагогічна, політична, медична.

Ще одним фактором підвищення актуальності теми даного дослідження є те, що теоретична психологія на сучасному постнекласичному етапі її розвитку переживає зміну предмету, яким стає «психологія особистості» [10], а не окремі психічні явища і форми прояву психічного.

Зміни теоретичних орієнтирів уже відбилися у появі цілої низки нових теоретичних конструктів у дослідженнях особистості, узагальнених, зокрема, в останньому довіднику серії «Теорії і моделі особистості» (2008) [15]. Йдеться про так звані *динамічні контекстуалізовані риси* особистості, до яких відносять емоційний інтелект, самоусвідомлення, особистісні ресурси стресоподолання [8]. Для

вивчення цих феноменів необхідна розробка імпліцитних (опосередкованих) методів діагностики [15]. Поява подібних досліджень надає можливість по-новому узагальнити завдання пошуку особистісних факторів успішності розпізнавання прихованих мисленнєвих образів, що і визначило мету та завдання даної статті.

Метою статті є узагальнення існуючих підходів до дослідження особистісних факторів успішності розпізнавання прихованих мисленнєвих образів та обґрунтування низки вірогідних гіпотез про можливості ідентифікації нових особистісних конструктів, аналіз яких може відкрити нові можливості пошуку підходів до вирішення даної складної задачі.

Постановка проблеми. Огляд публікацій з проблеми особистісних детермінант успішності розпізнавання лжі дозволив визначити тенденцію до реалізації нових поглядів на «стару» проблему.

Дослідників, наприклад, зацікавила роль *установки на правду* [22; 24; 32], що була виявлена при розпізнаванні дезінформаційних повідомлень. Ця установка пояснюється еволюційною доцільністю бути правдивим у міжособистісних стосунках. Проте, її можливий вплив на успішність розпізнавання лжі ще тільки починає вивчатися.

Цікавим є, на наш погляд, також спостереження сучасних дослідників проблеми відносно того, на скільки рідко зустрічаються суб'єкти, які відрізняються здібностями до стабільного розпізнавання лжі, і наскільки розповсюдженим явищем є введення в оману один одного як в процесі міжособистісної взаємодії, так і більш широкому соціальному плані. Розпізнавання лжі усвідомлено як складну діяльність, яка вимагає від суб'єкта гнучкості мислення, що одним з авторитетних сучасних зарубіжних дослідників К. Аском визначається як «атрибутивна гнучкість» (*attributional flexibility*). Підкреслюється також і роль «відкритості свідомості» (*open-mindedness*), високого рівня спостережливості, котру іменують у сучасній літературі як високий рівень абсорбції (*absorption*), концентрація на ситуації [22].

Останнім часом з'явилися дуже суперечливі оцінки можливої ролі *емоційного інтелекту* як інтегративної особистісної властивості у розпізнаванні лжі [23; 40]. У загально-теоретичних дослідженнях з проблеми (Metthews, Snyder та ін.) підкреслюється, що особи, котрі володіють високим рівнем емоційного інтелекту (emotional intelligence або EI), є дуже «психологічно проникливими», вони помічають нещирість почуттів оточуючих надзвичайно гостро і відчувають себе ніяково у спілкуванні через те, що помічають у поведінці людини ознаки неузгодженості вербального і невербального змісту повідомлення. З іншого боку, дослідники, які почали вивчати EI у спеціальному прикладному контексті розпізнавання лжі, вказують на те, що осіб з високо розвиненим EI, нібито легко ввести в оману.

Сучасні оцінки вірогідності існування спеціальних особистісних факторів успішності розпізнавання лжі. Останнім часом дослідники все частіше висловлюють песимістичні оцінки щодо спроможності розпізнавати лжу без спеціальної підготовки, яку проходять таємні агенти. Так, К. Бонд та Б. ДеПауло, відомі дослідники проблеми, зазначають, що пересічні люди мінімально відрізняються у вмінні розпізнавати повідомлення [24]. О. Фрай вважає, що низький інтерес до вивчення особистісних факторів успішності розпізнавання лжі пов'язаний із складністю моделювання ситуацій введення в оману у лабораторних умовах, низькими значеннями коефіцієнтів кореляції, отриманими у пілотних дослідженнях, а також суперечливими результатами між наявними дослідженнями [43].

Огляд літератури показав, що існуючі дослідження з проблеми факторів успішності розпізнавання лжі представлені спорадичними публікаціями, які можна систематизувати за особистісними властивостями, роль яких в успішності розпізнавання лжі перевірялася.

За результатами багатьох досліджень здібність людини до розпізнавання повідомлень варіюється у межах 40–60 % [17; 24–25], причому правдиві пові-

домлення розпізнаються у більшості випадків краще (67 %) за дезінформаційні (44 %) [17]. Цей феномен власне й отримав назву «установка на правду» (*truth bias*) [22; 24; 32]. Ця установка, як можна уявити, спрямована на підтримку сприятливих суспільних відносин, на відміну від протилежної установки, – «упередженості» [4; 27; 35], яка характерна для антисоціальних елементів: злочинців, в'язнів, представників специфічних сфер діяльності, для авторитарних ригідних суб'єктів, закритих новому досвіду. Як свідчать дослідження [35; 38], наявність упередженості може незначно підвищувати рівень розпізнавання лжі, проте не впливає на успішність розпізнавання повідомлень у цілому через зниження здібності до розпізнавання правди. Можна припустити, що упереджена людина заздалегідь налаштована на негативне сприйняття співрозмовника, тоді як особа, що має установку на правду, керується при винесенні рішення, так би мовити, «презумпцією невинності».

Ідентифікація установки на правду поряд з упередженістю, що вивчалася протягом більш тривалого часу, відкриває нові перспективи висунення гіпотез щодо особистісних факторів, які можуть впливати на успішність розпізнавання лжі.

Поява на перетині XX і XXI ст. позитивної психології спирається на спроби досліджень більш ранніх періодів розвитку психології сформуванню уявлення про наявність в людини гіперкомпенсаторного фонду особистості (Адлер, Виготський, Орлов) [9; 12; 28]. Згадані феномени ще не сформувались у напрями пошуку особистісних ресурсів розпізнавання лжі, так само як і не розглядалися у своєму контексті так звані нові інтегративні динамічні особистісні конструкти, які останнім часом привернули до себе увагу дослідників у зв'язку з визначенням *категорії можливого* [8] як аспекту досліджень особистісних ресурсів ефективного функціонування, а також інші конструкти – позитивні цінності та сильні риси характеру.

У контексті встановлених особистісних факторів успішності розпізнавання лжі дослідники, у першу чергу, звертаються до диспозиційних рис особистості, зокрема до факторів «Великої п'ятірки»: *сумлінності* [31], *екстраверсії* [2; 20; 25; 31; 40], *доброзичливості* [31]. Є спроби пов'язати успішність розпізнавання лжі зі *смільвістю* [31], *соціальним інтелектом* [2], *відповідальністю* [24], *вмінням прогнозувати* [7].

Окремо слід зазначити про дослідження так званих «темних рис характеру» у контексті розпізнавання лжі. Так, за результатами деяких досліджень [2; 5; 25; 41], встановлено, що *макіавеллізм*, *психопатія та схильність до введення в оману* інших людей не впливають на успішність розпізнавання повідомлень, проте можуть впливати на формування упередженості у суб'єктів спілкування.

Отже, логічним здається висновок, що розпізнавання лжі є досить складною задачею, яка вимагає від суб'єкта вміння декодувати кілька джерел інформації одночасно, її виконання, як можна уявити, має бути пов'язане з *інтелектуальними здібностями*. При розпізнаванні лжі суб'єкт має ідентифікувати розбіжності між мовленням і невербальною поведінкою, що можливо завдяки спостережливості, високій концентрації на процесі спілкування. Чимало дослідників пов'язують розпізнавання лжі із *загальним інтелектом* [6; 18; 40; 42], *проникливістю* [7], *вмінням прогнозувати розвиток подій* [7], *гнучкими когнітивними стратегіями переробки інформації* [1; 6; 18], *відкритістю новому досвіду* [31], а також з *інтуїтивними здібностями*, що забезпечують творчий пошук розв'язання проблеми шляхом інсайту [42].

Останнім часом інтерес дослідників привертає роль *уваги* як однієї з властивостей інтелекту, пов'язаної з успішністю розпізнавання лжі [1; 6–7; 18]. Серед характеристик уваги нещодавно було виділено новий цікавий конструкт – *спостережливість* або «mindfulness», який полягає у здібності відстежувати багато каналів інформації одночасно, будучи повністю включеним у процес спілкуван-

ня, тобто бути «свідомо присутнім» [8]. Ідентифікація цього конструкту дозволяє по-новому підійти до вивчення уваги при розпізнаванні лжі.

Оскільки породження лжі пов'язано з емоційними переживаннями [17; 19], вміння їх помітити та правильно інтерпретувати є передумовою успішності розпізнавання лжі. Так, П. Екманом було відкрито та описано так звані мікровирази – короткі прояви істинної емоції на обличчі, успішність розпізнавання яких, як було емпірично доведено, корелює зі здібністю до розпізнавання лжі [19]. Оскільки емоційний стан людини проявляється через характеристики мовлення, невербальну поведінку, вирази обличчя і таке інше, дослідниками, виходячи з цього, зазначається, що успішність розпізнавання лжі може бути пов'язана з *соціальною компетентністю* [18], *вмінням декодувати невербальні сигнали* [18], *емпатією* [34] та іншими здібностями [23]. Є, тим не менш, підстави сподіватися, що розпізнавання емоцій можна вважати важливим компонентом розпізнавання лжі, оскільки збудження мозку синхронно відбивається на виразі обличчя [19], а отже може надавати ключ до розпізнавання лжі.

Окрім розпізнавання емоцій інших людей з розпізнаванням лжі може бути пов'язана здібність успішно декодувати *власні емоційні прояви*, що може впливати на формування різних типів установок при сприйнятті комуніканта. Дослідниками встановлено, що успішність розпізнавання лжі пов'язана з *самосвідомістю* [33; 36], *самоспостереженням (self-monitoring)* [20], *оптимальним рівнем рефлексії* [1] і *не пов'язана з самоконтролем* [24] та *вмінням оцінити свої здібності до розпізнавання лжі* [5].

Оскільки розпізнавання лжі потребує концентрації уваги на складній задачі, ефективність її вирішення можна вважати пов'язаною з умінням зберігати *спокій* у ситуації невизначеності, операціоналізований через рівень *емоційної стабільності* [31].

Значну роль при розпізнаванні повідомлень може відігравати *мотивація* реципієнта як прояв однієї з властивостей емоційного інтелекту – здібності самоорганізувати себе на виконання діяльності. О. Віхманом [2] було встановлено, що успішність розпізнавання лжі пов'язана з *мотивацією запобігання невдач, мотивацією підтримки життєзабезпечення та мотивацією, що спрямована на суспільну користь*. Остання – додатковий аргумент щодо ролі установки на правду. О. Борков [1] зазначає, що на ефективність виконання цієї задачі можуть також впливати *професійні потреби реципієнта*.

Вплив *упевненості у власній ефективності* на розпізнавання повідомлень вивчений недостатньо. З одного боку, за результатами дослідження К. Маретта [37] роль упевненості у власній ефективності при розпізнаванні лжі виявилася достатньо низькою, з іншого – впевненість у власних силах вважається особистісним ресурсом, котрий формує оптимістичну установку при виконанні задачі з розпізнавання повідомлень та за рахунок цього підвищує ефективність її виконання [3; 16]. Виходячи з цього, можна стверджувати, що роль самоефективності у розпізнаванні лжі потребує уточнення.

Отже, огляд літератури надає можливість обґрунтувати три можливих **гіпотези** щодо ролі особистісних факторів у розпізнаванні лжі:

1) успішності розпізнаванні лжі сприяє установка на правду та позитивність мислення;

2) провідною особистісною передумовою розпізнавання лжі є високий рівень інтелекту як когнітивного, так і емоційного;

3) важливим особистісним ресурсом у розпізнаванні лжі є спостережливість, концентрація уваги на теперішніх подіях, відкритість досвіду, толерантність до невизначеності, емоційна стабільність, низький рівень тривожності і впевненість у власній ефективності.

Метод.

Досліджувані. У дослідженні взяли участь 85 осіб.

На першому етапі дослідження 25 осіб (9 чоловіків та 16 жінок віком від 19 до 26 років) були залучені для створення усних повідомлень (правдивих та дезінформаційних). Їм пропонувалось розповісти про свої захоплення спочатку правдиво, тобто так, як вони дійсно ставляться до предмета своїх уподобань, а потім надати протилежну оцінку тому ж предмету розповіді. Очікувалося, що предмет захоплення людини є завжди емоційно забарвленим для неї, і переконання, що сформувався під приводом позитивної оцінки при їх трансформації у негативні (протилежні), будуть відрізнятися від істинних не тільки за змістом, а й за формою подачі ставлення до предмету висловлювання.

Як зазначає відомий дослідник характерних ознак лжі О. Фрай [17], існує принаймні три ситуації введення в оману, за реалізацією яких можна розпізнати лжу. Одна з них найбільш вірогідно відтворюється як вербально, так і невербально, коли предмет розмови є емоційно значимим для людини.

Стенограми висловлювань у такий спосіб змодельованої ситуації введення в оману аналізувалися за допомогою методів психолінгвістичного аналізу, розроблених для розпізнавання лжі [13–14]. Таким чином, було встановлено, що відеозаписи, підготовлені для лабораторного дослідження ролі особистісних чинників у розпізнаванні лжі, містять специфічні ознаки, що відповідають критерію валідності.

На другому етапі 60 осіб (30 чоловіків та 30 жінок, віком від 17 до 28 років), громадяни України, Росії та Білорусії (пошук досліджуваних проводився за допомогою мережі Інтернет) виступали у якості учасників емпіричного дослідження, що погодилися розпізнавати лжу і надали свої особисті дані, необхідні для вирішення задач дослідження.

Матеріал. У дослідженні використовувалися такі методики:

1) для вивчення рівня сформованості позитивності мислення використовувалася шкала «*Локатор «Великої п'ятірки»* в адаптації Л. Бурлачука та Д. Корольова (2000);

2) для вивчення рівня загального інтелекту використовувався «*Короткий орієнтовний тест» (КОТ)* Е. Вандерліка в адаптації В. Бузіна (1992); рівень сформованості емоційного інтелекту встановлювався за допомогою методики Н. Холла «*Діагностика емоційного інтелекту»* в адаптації Є. Ільїна (2001); роль когнітивного стилю – полнезалежності в успішності розпізнавання лжі вивчалася за допомогою методики «*Фігури Готтшальдта»*;

3) впевненість у власній ефективності вивчалася за допомогою «*Шкали загальної самоефективності»* в адаптації Р. Шварцера, М. Єрусалема, В. Ромека (1996); толерантність до невизначеності вивчалася за допомогою методики С. Баднера «*Методика визначення рівня толерантності до невизначеності»* в адаптації Г. Солдатової (2003); тривожність вимірювалася за допомогою опитувальника Тейлора «*Особистісна шкала прояву тривоги»* в адаптації В. Немчинова (1975); рівень уваги вивчався за допомогою методики «*Таблиці Шульте»*.

Використовувалася також *авторська анкета* для визначення рівня розпізнавання прихованих мисленнєвих образів (ПМО).

Процедура. Кожен з досліджуваних переглядав 10 відеозаписів, п'ять з яких були правдивими, п'ять – дезінформаційними. У спеціально розробленій анкеті досліджувані мали позначати свій вік, стать, а також припущення щодо наявності ситуацій введення в оману у відеозаписах. Після процедури тестування досліджувані заповнювали бланкові *методики*, спрямовані на вивчення їх особистісних властивостей, гіпотетично пов'язаних з успішністю розпізнавання лжі.

Результати.

Для перевірки ролі *установки на правду* в успішності розпізнавання повідомлень група досліджуваних була розподілена на дві підгрупи: умовно *упереджених* осіб (тих, хто продемонстрував більш високий рівень розпізнавання дезінфор-

маційних повідомлень у порівнянні з правдивими) та осіб з умовною *установкою на правду* (які краще розпізнавали правдиві повідомлення або ж однаково розпізнавали повідомлення обох типів). Загальний рівень розпізнавання повідомлень у підгрупі умовно упереджених осіб (їх виявилось 30) склав у середньому 48 %, у той час як у групі осіб з умовною установкою на правду – 59 %. Розбіжності за загальним рівнем розпізнавання повідомлень між двома підгрупами виявились значущими за *t*-критерієм Стьюдента ($t=2,7$; $p\leq 0,01$). Таким чином, особи, що демонструють установку на правду, на статистично значимому рівні краще розпізнають повідомлення різних типів, ніж особи, що демонструють упередженість.

Особистісні властивості, що сприяють успішному розпізнаванню повідомлень, вивчалися методом кластерного аналізу (алгоритм К-середніх), за яким групу було розподілено на два полярні кластери. У перший кластер увійшли особи, що мали низький рівень розпізнавання ПМО, у другий – особи з високим рівнем розпізнавання ПМО (табл. 1).

Таблиця 1

Міжкластерні розбіжності за показниками особистісних характеристик

Кластери досліджуваних	Розпізнавання ПМО	Особистісні характеристики											
		Увага *	Впевненість у власній ефективності	Інтроверсія	Доброзичливість	Сумлінність	Нейротизм	Відкритість новому досвіду	Інтелект	Інтюгантність до невизначеності	Полнезалежність	Тривожність	Емоційний інтелект
Середні величини змінних кластера 1; 30 осіб (умовно низький рівень розпізнавання ПМО)	53,33	38,8	28,5	27,2	29,9	26,76	25,13	29,17	25,73	59,1	1,43	23,63	126,5
Середні величини змінних кластера 2; 30 осіб (умовно високий рівень розпізнавання ПМО)	58	32,11	33,16	23,5	35,3	29,26	15,4	31,8	28,13	57,4	1,8	11,86	136,5
Величини <i>t</i> -критерію Стьюдента	2,05	2,42	5,49	2,96	4,86	2,1	5,8	2,11	2,06	0,77	2,003	5,6	2,03
Рівень значущості розбіжностей	$p\leq 0,05$	$p\leq 0,01$	$p\leq 0,01$	$p\leq 0,01$	$p\leq 0,01$	$p\leq 0,05$	$p\leq 0,01$	$p\leq 0,05$	$p\leq 0,05$	$p> 0,05$	$p\leq 0,05$	$p\leq 0,01$	$p\leq 0,05$

Примітка. * – за методикою «Таблиці Шульте» низькі показники свідчать про високий рівень уваги досліджуваного, у той час як високі показники засвідчують низький рівень уваги.

Відмінності між кластерами встановлювалися за допомогою *t*-критерію Стьюдента. За результатами кластерного аналізу (алгоритм К-середніх) було встановлено, що успішність розпізнавання ПМО пов'язана з такими властивостями особистості:

1) загальна позитивна спрямованість, реалізована через доброзичливість ($t=4,86$; $p\leq 0,01$), сумлінність ($t=2,01$; $p\leq 0,05$);

2) загальний інтелект ($t=2,06$; $p\leq 0,05$), полнезалежність ($t=2,003$; $p\leq 0,05$), рівень сформованості емоційного інтелекту ($t=2,03$; $p\leq 0,05$);

3) увага ($t=2,42$; $p\leq 0,01$), відкритість новому досвіду ($t=2,11$; $p\leq 0,05$), впевненість у власній ефективності ($t=4,49$; $p\leq 0,01$), екстраверсія ($t=2,96$; $p\leq 0,01$), емоційна стабільність ($t=5,8$; $p\leq 0,01$), низький рівень тривожності ($t=5,6$; $p\leq 0,01$), на рівні тенденції – з толерантністю до невизначеності ($t=0,77$; $p>0,05$).

Отже, на даному етапі дослідження на вибірці 60 осіб встановлено, що позитивна спрямованість особистості, реалізована через впевненість у власній ефективності, «позитивні полюси» «Великої п'ятірки» особистісних факторів, високий рівень сформованості загального та емоційного інтелекту, уважність та ознаку когнітивного стилю – полenezалежність, – сприяє успішному вирішенню задачі з розпізнавання повідомлень.

Подальші перспективи дослідження проблеми пов'язані з перевіркою обгрунтованої методології та обраних психологічних властивостей особистості, релевантних задачі розпізнавання різних типів повідомлень на більш репрезентативній вибірці досліджуваних, а також з обгрунтуванням та перевіркою нових особистісних факторів як передумов успішності розпізнавання лжі, розглянутих у даній статті.

Висновки. Результати дослідження особистісних факторів успішності розпізнавання лжі дозволили попередньо оцінити обгрунтованість методологічного підходу до відбору особистісних ознак, які можуть сприяти успішності розпізнавання прихованих мисленнєвих образів.

Доведено, що наявність «установки на правду», яку запропоновано оцінювати за показниками відсутності упередженості при оцінці правдивості–дезінформаційності комуніканта, сприяє більш успішному розпізнаванню різних типів повідомлень.

Було також доведено, що успішність розпізнавання лжі визначають такі властивості особистості: 1) загальна позитивна спрямованість, реалізована через доброзичливість, сумлінність; 2) загальний інтелект, полenezалежність, рівень сформованості емоційного інтелекту; 3) увага, відкритість новому досвіду, впевненість у власній ефективності, екстраверсія, емоційна стабільність, низький рівень тривожності, на рівні тенденції – з толерантністю до невизначеності.

Бібліографічні посилання

1. Борков А. Н. Эмпирическое исследование ментальной модели лгущего собеседника у успешных и неуспешных верификаторов лжи / А. Н. Борков // Ломоносовские чтения 2009 : материалы конф. – М. , 2009. – С. 32–33.
2. Вихман А. А. Связь способности к обману и распознаванию обмана с социальным интеллектом, мотивационным профилем и социальными установками личности / А. А. Вихман // Ломоносовские чтения 2009 : материалы конф. – М. , 2009. – С. 15–17.
3. Гордеева Т. О. Мотивация достижения: теория, исследования, проблемы / Т. О. Гордеева; под ред. Д. А. Лентьева // Современная психология мотивации. – М. : Смысл, 2002. – С. 47–103.
4. Гулевич О. А. Роль профессионального опыта в распознавании лжи / О. А. Гулевич, А. В. Стукалина // Вопр. психологии. – 2011. – № 6. – С. 57–66.
5. Знаков В. В. Половые, гендерные и личностные различия в понимании моральной дилеммы / В. В. Знаков // Психол. журнал. – 2004. – № 1. – С. 41–52.
6. Климовська О. Ю. Особливості дослідження здібності до розпізнавання брехні / О. Ю. Климовська // Право і безпека. – 2009. – № 3. – С. 124–128.
7. Коноваленко М. Ю. Анализ причин поведения людей в ситуации искажения информации [Электронный ресурс] / М. Ю. Коноваленко. – Режим доступа: URL: <http://www.psi.lib.ru/statyi/konov/prichan2.htm>
8. Личностный потенциал: структура и диагностика : сб. науч. тр. / под ред. Д. А. Лентьева. – М. : Смысл, 2011. – 680 с.
9. Майерс Д. Интуиция / Д. Майерс. – СПб. : Питер, 2011. – 272 с.
10. Максименко С. Д. Генезис существования личности / С. Д. Максименко. – К. : Изд-во ООО «КММ», 2006. – 240 с.

11. **Мещеряков Б. Г.** Лицо человеческое: макиавеллизм, правда и ложь в повседневной жизни / Б. Г. Мещеряков, Л. В. Некрасов // *Человек*. – 2005. – № 6. – С. 87–95.
12. **Моргун В. Ф.** Основи психологічної діагностики : навч. посіб. / В. Ф. Моргун, І. Г. Тітов. – К. : Слово, 2012. – 464 с.
13. **Носенко Э. Л.** Особенности речи в состоянии эмоциональной напряженности / Э. Л. Носенко. – Д. : Изд-во ДГУ, 1975. – 132 с.
14. **Носенко Э. Л.** Эмоциональные состояния и речь / Э. Л. Носенко. – К. : Вища шк., 1981. – 196 с.
15. **Носенко Е. Л.** Сучасні напрямки зарубіжної психології: психологія особистості / Е. Л. Носенко, І. Ф. Аршава – Д.: Вид-во ДНУ, 2010. – 261 с.
16. **Уліцька Г.** Про дефініцію поняття «позитивне мислення» / Г. Уліцька // *Педагогіка і психологія професійної освіти*. – 2010. – № 3. – С. 53–59.
17. **Фрай О.** Ложь: 3 способа выявления. Как читать мысли лжеца. Как обмануть детектор лжи / О. Фрай. – СПб. : Прайм-Еврознак, 2006. – 288 с.
18. **Харский К.** Благонадежность и лояльность персонала / К. Харский. – СПб.: Питер, 2003. – 496 с.
19. **Экман П.** Психология лжи / П. Экман. – СПб. : Питер, 2000. – 272 с.
20. **Aamodt M. G.** Who can best catch a liar? A meta-analysis of individual differences in detecting deception. / M. G. Aamodt, C. Heather // *Forensic Examiner*, 2006. – Vol. 15. – P. 3–14.
21. **Anders P.** Research on deception detection: past and present / P. Anders, L. A. Stromwall // *The detection of deception in forensic contexts* / ed. by P.A. Granhag. – New York : Cambridge. – 2004. – P. 3–12.
22. **Ask K.** Individual Determinants of Deception Detection Performance: Need for Closure, Attributional Complexity and Absorption / K. Ask, P. A. Granhag // *Göteborg Psychological Reports*. – 2003. – №1. – P. 2–14.
23. **Baker A.** Will get fooled again: Emotionally intelligent people are easily duped by high-stakes deceivers / A. Baker, L. Brinke, S. Porter // *Legal and Criminological Psychology*. – 2012. DOI:10.1111/j.2044-8333.2012.02054.x
24. **Bond C.** Individual Differences in Judging Deception: Accuracy and Bias / C. Bond, B. DePaulo // *Psychological bulletin*. – 2008. – Vol. 134, No. 4. – P. 477–492.
25. **Bond C. F.** Accuracy of Deception Judgments / C. F. Bond, B. M. DePaulo // *Personality & Social Psychology Review*. – 2006. – P. 214–234.
26. **Bond C. F.** On lie detection «wizards» / C. F. Bond, A. Uysal, // *Law Human Behavior*. – 2007. – Vol. 31(1). – P. 109–115.
27. **Ekman P.** A few can catch a liar / P. Ekman, M. O'Sullivan, M.G. Frank // *Psychological Science*. – 1999. – Vol. 10. – P. 263–266.
28. **Ekman P.** Lie detection and language comprehension / P. Ekman // *Nature*. – 2000. – Vol. 405. – P. 159.
29. **Ekman P.** Who can catch a liar? / P. Ekman, M. O'Sullivan // *American psychology*. – 1991. – №9. – P. 913–920.
30. **Ekman P.** Why don't we catch a liar? / P. Ekman // *Social research*. – 1996. – Vol. 65. – P. 802–817.
31. **Enos F.** Personality Factors in Human Deception Detection: Comparing Human to Machine Performance / F. Enos, S. Benus, R. Cautin // *Interspeech*. – 2007. – Sept. – P. 813–816.
32. **Hartwig M.** Deception detection: Effects of conversational involvement and probing / M. Hartwig, P. A. Granhag, L. A. Stromwall // *Göteborg Psychological Reports*. – 2002. – №4. – P. 11–23.
33. **Johnson A.** Female deception detection as a function of commitment and self-awareness / A. Johnson, A. Barnacz, P. Constantino // *Personality and Individual Differences*. – 2004. DOI:10.1016/j.paid.2004.01.011
34. **Lerner H. G.** The Dance of Deception / H. G. Lerner. – N. Y., 1993. – 255 p.
35. **Levine T.** The Impact of Lie to Me on Viewers' Actual Ability to Detect Deception / T. Lewine, K. B. Serota, S. C. Shulman // *Communication Research*. – 2010. – Vol. 37. – P. 847–856.
36. **Malcolm S.** My right I: Deception detection and hemispheric differences in self-awareness / S. Malcolm, J. P. Keenan // *Social Behavior and Personality*. – 2003. – Vol. 31(8). – P. 767–772.
37. **Marett K.** Self-efficacy, Training Effectiveness, and Deception Detection: A Longitudinal Study of Lie Detection Training. / K. Marett, D. P. Biro, M. L. Knodt // *Intelligence and Security Informatics Lecture Notes in Computer Science*. – 2004. – Vol. 3073. – P. 187–200.

38. **Masip J.** Defining deception / J. Masip, E. Garrido, C. Herrero // *Anales de psicología*. – 2004. – №1. – P. 147–171.
39. **O'Sullivan M.** The effect of comparisons on detecting deceit / M. O'Sullivan, P. Ekman, V. F. Wallace // *Journal of nonverbal behavior*. – 1988. – №12(3). – P. 203–215.
40. **O'Sullivan M.** The wizards of deception detection / M. O'Sullivan, P. Ekman // *The detection of deception in forensic contexts* / ed. by P.A. Granhag. – New York : Cambridge. – 2004. – P. 269–286.
41. **Peace K.** Cold-blooded lie catchers? An investigation of psychopathy, emotional processing, and deception detection. / K. Peace, S. M. Sinclair // *Legal and criminological psychology*. – 2012. – Vol. 17. – P. 177–191.
42. **Sanchez T.** To Catch a Liar: A Signal Detection Analysis of Personality and Lie Detection / T. Sanderz // *39th Annual Western Pennsylvania Undergraduate Psychology Conference*. – 2011. – New Wilmington, PA. – P. 1–5.
43. **Vrij O.** Why professionals fail to catch liars and how they can improve / O. Vrij // *Legal and Criminological Psychology*. – 2004. – Vol. 9. – P. 159–181.

Надійшла до редколегії 28.03.2013.

УДК 159.942 : 37.015.3

Е. Л. Носенко, Р. О. Труляєв

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ПСИХОЛОГІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ВПЛИВУ ПОЗИТИВНИХ ЦІННОСТЕЙ ПЕДАГОГА НА СУБ'ЄКТИВНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ УЧНІВ

Представлено психологічний механізм впливу позитивних цінностей педагога на суб'єктивне благополуччя його учнів. У результаті дослідження з'ясовано, що кожна з шести позитивних цінностей та пов'язаних з ними сил характеру педагога справляють вплив на суб'єктивне благополуччя школярів. Найбільший внесок в його забезпечення належить тріаді таких позитивних цінностей вчителя, як «Мудрість», «Гуманність» та «Справедливість».

Ключові слова: позитивні цінності, «сильні» риси особистості, суб'єктивне благополуччя, емоційний стан, самооцінка.

Представлен психологический механизм влияния позитивных ценностей педагога на субъективное благополучие его учеников. В результате исследования выяснено, что каждая из шести позитивных ценностей и связанных с ними сил характера педагога оказывают влияние на субъективное благополучие школьников. Наибольший вклад в его обеспечение принадлежит триаде таких позитивных ценностей учителя, как «Мудрость», «Гуманность» и «Справедливость».

Ключевые слова: позитивные ценности, «сильные» черты личности, субъективное благополучие, эмоциональное состояние, самооценка.

Інтерес до «вищих», духовних проявів людини, що з'явився з виникненням у 60–70-х роках ХХ ст. гуманістичної та екзистенціальної психології, обумовив детальне вивчення змістовних сторін психічної діяльності (особистісні цінності, смисли, ідеали, спрямованість). На думку цілого ряду дослідників (Б. Г. Ананьєв, Б. С. Братусь, А. Г. Здравомислов, В. Є Клочко, Д. О. Леонтьєв, А. В. Петровський, В. О. Ядов та ін.), змістовні аспекти психічної діяльності становлять ядро особистості та є ключовими регуляторами її довільної активності. Таке переорієнтування пов'язане зі зміною природничо-наукової парадигми психологічного пізнання на гуманітарну.